

Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης

(ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014

ΤΑ ΙΔΕΩΔΗ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΠΡΟΤΑΓΜΑΤΑ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ

Παναγιώτης Πίλουρης

Σχολικός Σύμβουλος

Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών

Περίληψη

Ο Ρήγας, εμφορείται από τις αρχές του όψιμου διαφωτισμού, αρχές οι οποίες αποτυπώνονται στο έργο του «*Νέα Πολιτική Διοίκησης*». Στο έργο του ο ρόλος και η λειτουργία του πολίτη εντός της δημοκρατίας είναι εξέχων, όπως εξέχουσα θέση κατέχει και η πολιτική παιδεία. Η παιδαγωγικότητα του έργου του δεν εξαντλείται σε απλή μεταφορά των παιδαγωγικών αρχών του γαλλικού διαφωτισμού, αλλά τα υπερβαίνει προβάλλοντας την εκπαίδευση ως δικαίωμα, ως παράγοντα που θα εγγυηθεί την ισονομία, την ελευθερία, το δίκαιο των πολιτών και κυρίως την ίδια την ύπαρξη του έθνους. Η δημοκρατία και τα δίκαια του ανθρώπου αναδεικνύουν μια νέα ανατρεπτική πολιτική και ηθική τάξη πραγμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο των μοναρχιών και των μεγάλων αυτοκρατοριών. Στον χαρακτηρισμό του ως ‘οραματιστή’ μπορεί να υποθάλπεται η έννοια του ουτοπισμού, ωστόσο το θεωρητικό υπόβαθρο της παμβαλκανικής εξεγέρσεως, όπως αυτή σαλπίζεται στον *Θούριο*, έχει ως αφετηρία την αναγνώριση της πολυπολιτισμικότητας και της εθνικής πολλαπλότητας. Ο προβληματισμός του πάνω στην πολιτειακή οργάνωση τον καθιστά πρωτοπόρο παρά οραματιστή. Ο εθνικισμός έτσι όπως εισάγεται από τους Έλληνες της δύσης, στο έργο του Ρήγα εμπλουτίζεται από ισχυρούς κοινωνικούς καθορισμούς που χαρακτηρίζουν τον ελληνόφωνο χώρο. Η ελληνόφωνη και διαβαλκανική παιδεία, έτσι όπως την οραματίστηκε ο Ρήγας, υποστέλλει τη σημαία της μετά το 1830 και την εμφάνιση του ελληνικού κράτους. Στο άρθρο 22 της «*νέας πολιτικής διοίκησης*» ο Ρήγας θεωρεί την καθολική εκπαίδευση των νέων κοινωνικό αγαθό σε συμφωνία με τις βασικές ορίζουσες του δυτικού διαφωτισμού.

Summary

Rigas was actuated by the principles of the belated Enlightenment, which are imprinted in his work “New Political Administration”. In his works, the role as well as the operation of the citizen in democracy is eminent and eminent is also the position held by civil education. The pedagogical value of his works is not exhaust in a simple conveyance of the pedagogical principles of the French Enlightenment, but it transcends them by presenting education as a right, as a contributing factor which ensures equality, freedom, respect of civil law and mainly the existence of the nation. Democracy and the human rights highlight a new subversive political and ethical order in the European area of monarchies and vast empires. His characterization as “man of vision” may imply the notion of utopianism, despite the fact that the theoretical ground of pan-Balkan rebellion bugled in *Thourios or Patriotic Hymn*

has as a starting point the recognition of multiculturalism and national plurality. His speculation on state organization establishes him as a pioneer rather than a visionary. The nationalism introduced by the Greeks of the West is enriched in the works of Rigas with strong (fixings) convictions which describe the Greek speaking area. The Greek speaking and inter-Balcanic education, as Rigas has envisioned it, (lowers its flag) vanishes after 1830 when the Greek State emerges. In the article 22 of the “New Political Administration” Rigas considers the holistic education of the youth to be the social virtue aligned with the basic principles of West Enlightenment.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συλλογιστική η οποία διακρίνει την εργασία οριοθετείται στην παραδοχή ότι η επιλογή των χρονικών περιόδων και της θεματικής κατά πρώτο λόγο επηρεάζεται από τα προβλήματα και τα βιώματα του παρόντος, όπως επίσης και ότι το έργο του ιστορικού διαποτίζεται από τις κοσμοθεωρητικές συλλήψεις της εποχής του, η οπτική του ορίζεται, συνειδητά ή ασυνείδητα, από την παιδεία του, τον πολιτισμικό του περίγυρο και τις κρατούσες συλλογικές αντιλήψεις. Με τον τρόπο αυτό – επισημαίνει ο Σ. Ι. Πεσμαζόγλου στο προλογικό σημείωμα στο έργο του Κ.Θ. Δημαρά και Ν. Σβορώνου «Η μέθοδος της Ιστορίας» - *η μελέτη του παρελθόντος τροφοδοτεί τη διαπάλη του εκάστοτε παρόντος: χρήση και κατάχρηση της ιστορίας.*

Το ερευνητικό ερώτημα, το οποίο ανάγλυφα καταδεικνύει το πόσο σύγχρονη και επίκαιρη είναι η σκέψη του Ρήγα, αφορά στην εξέλιξη των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης οι οποίες διακρίνουν τις σύγχρονες μετα- νεωτερικές κοινωνίες. Τα ζητήματα ελευθερίας και ισοπολιτείας – όπως αυτά προκύπτουν από την πολιτική και πολιτειακή παιδαγωγία του - αποτελούν αφετηριακές συνιστώσες στη μελέτη των σύγχρονων πολυεθνικών, πολυγλωσσικών και πολυπολιτισμικών κοινωνιών.

Συγκεκριμένα, στη σύγχρονη εποχή των εθνικών και υπερεθνικών ομαδοποιήσεων, της ολοκληρωτικής παγκοσμιοποίησης του κεφαλαίου, της ταύτισης του πατριωτισμού με τον φυλετικά προσδιορισμένο εθνικισμό και του πολίτη ως «κυρίαρχου» καταναλωτή, αποτελεί θεμελιώδη παιδευτική επιταγή η επιστροφή και η μελέτη εκ νέου των «αφετηριακών» ιδεολογικών συνιστωσών του οικουμενισμού, του δημοκρατικού πατριωτισμού και του πολυεθνικού, δημοκρατικού και φιλελεύθερου ελληνικού κράτους όπως αυτό αναδείχθηκε μέσα από το έργο και τη ζωή του Ρήγα Βελεστινλή.

Τη διαχρονική σημασία του έργου του Ρήγα υπογράμμισε ήδη κατά τρόπο επιγραμματικό το 1843, ο Τερτσέτης, όταν έγραφε: «Είμαστε όλοι γεννήματα (παιδιά) του Ρήγα». Ο Ρήγας δεν είναι μόνο ο εθνομάρτυρας, αλλά ο δημοκράτης πατριώτης, ο διανοούμενος και επαναστάτης στο πρόσωπο του οποίου συναιρούνται το πνευματικό έργο με τους αγώνες για την ελευθερία και την ανεξαρτησία, η καλλιτεχνική δημιουργία με το όραμα ενός λαού, ενός έθνους ή καλύτερα λαών και εθνών. Η συναίρεση αυτή εξαιρετικά αποτυπώνεται στη σημείωση του Ευ. Παπανούτσου στο έργο του Αγώνες και Αγωνία για την παιδεία όπου ορίζει ότι «η λέξη είναι ολοφάνερα μεταφορική και σημαίνει όχι απλώς παραθέτω ή συναρμολογώ ή

ανακατώνω δύο ή περισσότερα στοιχεία μέσα σε μία μάζα. Αλλά τα συνθέτω και τα οργανώνω τόσο βαθιά, ώστε το τέλος κάθε στοιχείο παύει να υπάρχει ή να έχει σημασία χωριστά από το άλλο». Το όραμα του Ρήγα δεν ήταν στενά εθνικό ελληνικό, όσο κι αν ο ίδιος ως Έλληνας και παιδεία είχε ελληνική αλλά και τεράστιο θαυμασμό ένιωθε και σεβασμό έτρεφε προς την απελευθερωτική δύναμη της αρχαιοελληνικής γραμματείας. Το όραμα του Ρήγα ήταν συνδεδεμένο με την κοινωνική απελευθέρωση όλων των λαών που βρίσκονταν υπό το καθεστώς της οθωμανικής αυτοκρατορίας, όχι μόνο των υπόδουλων αλλά και αυτών των ίδιων των Τούρκων.

Ο Διαφωτισμός

Η αναφορά μας στο διαφωτισμό κρίνεται αναγκαία όχι μόνο για την εξυπηρέτηση της θεματικής, αλλά και για ουσιαστικούς εννοιολογικούς λόγους, αφού η επίδραση του διαφωτισμού υπήρξε διπλή στο έργο και τη ζωή του Ρήγα. Αφενός απετέλεσε την βασική συνιστώσα της πνευματικής ηθικής και πολιτικής συγκρότησης του Ρήγα, αφετέρου αναδείχθηκε στον μεγάλο στόχο του πνευματικού του έργου και του εθνο-απελευθερωτικού οράματος. Η δική μας προσέγγιση όπως είναι φυσικό δεν αποσκοπεί στην διεξοδική προσέγγιση ενός τόσο σύνθετου φαινομένου, αλλά στην ανάδειξη εκείνων των συνιστωσών που προσδιόρισαν την ιδεολογική ταυτότητα του Ρήγα.

Διαφωτισμός αποκλήθηκε, «στην ιστορία των ευρωπαϊκών πνευματικών κινήσεων, το μεγάλο ανατρεπτικό ρεύμα, το οποίο, με ισχυρές αγγλικές καταβολές και με επίκεντρο τη Γαλλία του 18^{ου} αιώνα, εξακτινώθηκε σε όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο και άφησε βαθιά τα ίχνη του και στις περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Είχε, ως κύρια χαρακτηριστικά, την εκκοσμίκευση της γνώσης, την πίστη στον ορθό λόγο και στην ιδέα της προόδου, την υπονόμηση της χριστιανικής θρησκείας, τη λατρεία της επιστήμης, του πειράματος και της παρατήρησης. Ταυτόχρονα, εξέφρασε μια γενικευμένη αμφισβήτηση των εξουσιών του παλαιού καθεστώτος, με αντίστοιχη προβολή της αξίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη» (Ηλιού: 2003).

Οριοθετώντας το φαινόμενο του διαφωτισμού ο Πασχάλης Κιτρομιλίδης, αναφέρει ότι εμφανίστηκε αρχικά ως εναλλακτικό σύνολο γνωστικών και αξιολογικών αρχών αντίθετο με τις φιλοσοφικές προϋποθέσεις της μεσαιωνικής σκέψης. Στηρίχθηκε στην ελπίδα της απαλλαγής της ανθρώπινης σκέψης από το σκότος της πλάνης, της άγνοιας και της προκατάληψης και στην ώριμη διατύπωση της σκέψης του, τον 18ο αιώνα, εξέφρασε τη χειραφέτηση του ευρωπαϊκού πνεύματος από τα δεσμά της μεσαιωνικής κοσμοθεωρίας. Η σκέψη του διαφωτισμού έφτασε στην κορύφωσή του με τη διατύπωση του πιο χαρακτηριστικού του αιτήματος, με την προτροπή του Immanuel Kant : *sepele aude*: τόλμα να γνωρίζεις. (Κιτρομιλίδης:1996).

Ο Hampson (1994) υποστηρίζει με κάποιους περιορισμούς, ότι ο Διαφωτισμός δεν ήταν τίποτε περισσότερο από αυτό που ο καθένας πιστεύει ότι ήταν. Υποστηρίζει πως οτιδήποτε εξυπνοείται με τον όρο «Διαφωτισμός» αναφέρεται σε τρόπους σκέψης και συμπεριφοράς που διαπότισαν αρκετές πλευρές της ζωής. Θυμίζει αλληλοδιαπλεκόμενο ιστό όπου τα ιστορικά γεγονότα, οι καλλιτεχνικές δημιουργίες,

οι επιστημονικές ανακαλύψεις και οι φιλοσοφικές ενατενίσεις ασκούσαν αμοιβαία επίδραση με αποτέλεσμα να επηρεάζουν τους ανθρώπους στον τρόπο που έβλεπαν την ιστορία, τις τέχνες, την επιστήμη, τη φιλοσοφία και τη θρησκεία.

Ελληνικός Διαφωτισμός

Ο 18^{ος} αιώνας είδε την αρχή της παγκοσμιοποίησης της δυτικής κουλτούρας. Τα ευρωπαϊκά πολιτισμικά πρότυπα γίνονται αντικείμενο θαυμασμού και μίμησης από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Η γαλλική κουλτούρα διαδόθηκε στην αριστοκρατία της Ευρώπης ως τη Μόσχα και τους Φαναριώτες της Κωνσταντινούπολης. Τον καθοριστικό ρόλο στην διάχυση και διάδοση των ιδεών του Ευρωπαϊκού διαφωτισμού θα διαδραματίσουν οι λόγιοι οι οποίοι αποτελούν τους ιμάντες μεταβίβασης των διαφωτιστικών ιδεών με σκοπό την καλλιέργεια συνείδησης για ελευθερία στους Έλληνες. Όπως μας πληροφορεί ο Κ. Θ. Δημαράς, και ο Ν. Σβορώνος (1994) βαθμιαία οι λόγιοι «ανεξαρ[τη]τοποιούνται ως ένα βαθμό από την Εκκλησία: ενώ πριν η στρατολόγησή τους γίνεται με συντριπτική πλειονοψηφία ανάμεσα στους κληρικούς, στα χρόνια του Διαφωτισμού ολοένα και περισσότερο έχουν προέλευση κοσμική Μέσα στη μεγάλη ευρωπαϊκή εξόρμηση εντάσσεται με ακρίβεια και ο νεοελληνικός διαφωτισμός και στέκεται μια γενναία ανάταση προς την κάθε είδους ελευθερία. Στο πλήθος των πολυσχιδών και αρκετές φορές αντίθετων μεταξύ των χαρακτηριστικών ο ελληνικός διαφωτισμός χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη του φιλελευθερισμού και του ρομαντισμού της εποχής του. Ο Π. Κιτρομυλίδης (1996) οριοθετώντας τον νεοελληνικό διαφωτισμό γράφει: «αυτό το κίνημα ιδεών που καταρχήν πρόβαλε ως έκφραση ενός γενικότερου ενδιαφέροντος για τη μη θρησκευτική πλευρά του παρελθόντος, αργότερα εκφράστηκε ως ανάγκη για συστηματική γνώση, και τελικά διατυπώθηκε ως αίτημα για στενότερη γνωριμία με τον αρχαίο πολιτισμό και αναβίωση του πνεύματός του». Ο νεοελληνικός διαφωτισμός ως πνευματικό κίνημα αντλεί την καταγωγή του από τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό. Παρουσιάζει, ωστόσο, ιδιαιτερότητες εξαιτίας των ιδιαίτερων κοινωνικών, πολιτικών και ιστορικών συνθηκών που χαρακτήριζαν τον Ελληνισμό εκείνης της περιόδου. Οι Έλληνες λόγιοι, παρά το γεγονός ότι αντιμετώπισαν την αντίδραση των φορέων της κατεστημένης ιδεολογίας, ανταποκρίθηκαν στο έργο της διαφώτισης των Ελλήνων. Όχι μόνο κατόρθωσαν να αφυπνίσουν το πνεύμα της αρχαιοελληνικής παράδοσης φέρνοντας στο προσκήνιο τις αρχές και τα ιδεώδη του κλασικού πολιτισμού, αλλά έγιναν και φορείς πρόσληψης της νεωτερικής φιλοσοφίας. Με αυτόν τον τρόπο διεκδικήθηκε μεταγενέστερα κυρίως η νομιμότητα του αιτήματος αναδημιουργίας του εθνικού κράτους. Ο αγώνας των Ελλήνων για απελευθέρωση θα μπορούσε να γίνει η συνέχεια του αγώνα ενάντια στην 'ασιατική βαρβαρότητα'. Στην πορεία του Νεοελληνικού διαφωτισμού τέθηκαν επίσης ζητήματα και προβλήματα που ταλαιπώρησαν επί μακρόν την ελληνική παιδεία, μεταδόθηκαν νέες γνώσεις και ανακαλύψεις της εποχής, ενώ τυπώθηκαν εκατοντάδες πρωτότυπα βιβλία και μεταφράσεις. Η φιλολογική διαμάχη της εποχής με επίκεντρο το γλωσσικό πρόβλημα αντικατοπτρίζει εν μέρει τις πνευματικές αναζητήσεις και τον δυναμισμό με τον οποίο αντιμετώπισαν οι Έλληνες λόγιοι τα πνευματικά ζητήματα,

αλλά και μια πάλη ανάμεσα στα συντηρητικά και τα νεωτερικά ρεύματα της ελληνικής κοινωνίας.

Οι ιδεολογικές πολιτικές «κατασκευές» στο έργο του Ρήγα

Ο Ρήγας, ως γνήσιο τέκνο του Διαφωτισμού, συνέδεσε την εποχή του με την κλασική αρχαιότητα. Ιδεολογική του προμετωπίδα αποτέλεσε ο Δημοκρατικός Πατριωτισμός στον οποίο συναρθρώθηκαν λειτουργικά η πολιτική ιδεολογία της κλασικής ελληνικής αρχαιότητας με τα ευρωπαϊκά ιδεώδη της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Όραμά του ένα πολυεθνικό, δημοκρατικό και φιλελεύθερο ελληνικό κράτος. Το υπόβαθρο της επαναστατικής σκέψης του Ρήγα είναι επενδεδυμένο με το περιεχόμενο της ταξικής διαμάχης της εποχής και τη δυναμική του διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Λεοντσίνης (1995), η δυναμική της επαναστατικής δραστηριότητας και των ιδεολογικών πεποιθήσεων του Ρήγα έχει ως συνισταμένη εθνικές αναζητήσεις και στηρίζεται στην ενσυνείδητη πρόθεσή του να υποστηρίξει την πολιτική, την κοινωνική και τη θρησκευτική ελευθερία των Ελλήνων, η οποία ταυτίζεται με την πατρίδα και το έθνος.

Είναι τέτοια η έκταση και το βάθος του πνευματικού έργου του Ρήγα, το εύρος αλλά και το βάθος του πολιτισμικού, ιδεολογικού και πολιτικού κόσμου του Ρήγα, που φυσικό, ως ένα βαθμό, είναι να οδηγεί σε προσεγγίσεις διαφορετικές ή σε εν μέρει διαφορετικές αποτιμήσεις του έργου του. Στο συγγραφικό έργο του Ρήγα μπορούμε να διακρίνουμε τρεις περιόδους σύμφωνα με τις ανησυχίες, τους προβληματισμούς και τις αναζητήσεις του φωτισμένου πατριώτη, του πολιτικού νου που προσπάθησε να μεταγράψει τη θεωρία σε πράξη.

Η πρώτη περίοδος (1790) χαρακτηρίζεται από ένα κοινωνικό, ηθικο-φιλοσοφικό, παιδαγωγικό, επιστημονικό και πολιτικό προσανατολισμό, και περιλαμβάνει το "*Το σχολείον των ντελικάτων εραστών*" το "*Φυσικής απάνθισμα*" και την ανολοκλήρωτη μετάφραση του "*Πνεύματος των νόμων*" του Montesquieu. Τα έργα αυτής της περιόδου διακρίνονται από τα ηθικά προτάγματα για την απελευθέρωση της συνείδησης του ανθρώπου από τις προλήψεις και αποτελούν την ηθική διαμαρτυρία κατά των συμβάσεων και της κοινωνικής υποκρισίας. Διακρίνονται από στοιχεία ρεαλισμού, νατουραλισμού και ηθογραφίας. Στο περιεχόμενό τους επιχειρείται η ζεύξη του ηθικού με τον κοινωνικό φιλελευθερισμό, η ισότητα στις σχέσεις των ανθρώπων, η εργασία ως πηγή ευημερίας και προκοπής, και η «ανατρεπτική» άποψη ότι η βούληση των ατόμων κυριαρχεί του πεπρωμένου. Τελικός σκοπός, η κατάκτηση της ευτυχίας από το άτομο και την κοινωνία. Η σχέση του Ρήγα με το επιστημονικό γίνεσθαι, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, και η υιοθέτηση των πλέον πρωτοποριακών απόψεων της εποχής αποτυπώνεται στο έργο *Φυσικής Απάνθισμα*. Με το έργο του αυτό επιχειρείται η εισαγωγή στην ελληνική εκπαίδευση επιστημονικών γνώσεων και μεθόδων, αποτυπώνονται ακριβώς οι αλλαγές στο διανοητικό πεδίο και επιχειρείται η αποδέσμευση σε μεγάλο βαθμό, της ελληνικής σκέψης από τον εναγκαλισμό της παραδοσιακής θρησκευτικής ιδεολογίας.

Η δεύτερη περίοδος (1797) περίοδος των ιστορικο-γεωγραφικών και εθναγωγικών του προσανατολισμών, περιλαμβάνει τη "*Χάρτα της Ελλάδος*", τη "*Νέα Χάρτα της Βλαχίας*", τη "*Γενική Χάρτα της Μολδοβίας*", τον "*Νέον Ανάρχασιν*", τον "*Ηθικόν*"

Τρίποδα" (α. "Τα Ολύμπια", β. "Η Βοσκοπούλα των Άλπεων", γ. "Ο Πρώτος Ναύτης"), ακόμα περιλαμβάνει τη "Χαλκογραφία του Μεγάλου Αλεξάνδρου". Η Χάρτα της Ελλάδας δεν αποτελεί απλώς έναν λεπτομερειακό χάρτη της νοτιοανατολικής Ευρώπης, αλλά μια εντυπωσιακή καταγραφή του ένδοξου ελληνικού παρελθόντος. Ταυτόχρονα στο έργο αυτό ο Ρήγας σκιαγραφεί ένα ελπιδοφόρο νεοελληνικό όραμα. Όχι μόνο αποτυπώνει το άθλιο παρόν των ομοεθνών του, αλλά διαμορφώνει και του όρους υπέρβασής του. Η Χάρτα κυκλοφόρησε σε 1220 αντίτυπα και περιλαμβάνει όλη τη βαλκανική χερσόνησο νότια του Δούναβη έως την Κρήτη, την Αδριατική δυτικά έως τη Βιθυνία της Μικράς Ασίας ανατολικά. Ο Ρήγας οραματίστηκε μέσω της *Χάρτας* την έκταση μιας χώρας στην οποία δεν θα κατοικούσαν μόνον οι Έλληνες αλλά όλοι οι βαλκανικοί λαοί, στα πλαίσια ενός υπερεθνικού, παμβαλκανικού δημοκρατικού κράτους, όπως ο ίδιος το οραματιζόταν. Η *Χάρτα* υπηρέτησε το σκοπό του Ρήγα να αφυπνίσει την εθνική συνείδηση. Είναι ίσως ο πρώτος χάρτης στην ιστορία της χαρτογραφίας που χαρακτηρίστηκε ως επαναστατικό μέσο «καθεστωτικής ανατροπής», καταγγέλθηκε και συνδέθηκε με την Επανάσταση του 1821.

Η τρίτη περίοδος (1797), περίοδος των καθαρά πολιτικο-επαναστατικών και εθνεγερτικών του συγγραφών περιλαμβάνει τη "Νέαν Πολιτικήν Διοίκησιν των κατοίκων της Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομογδανίας" (α. "Η Επαναστατική Προκήρυξις", β. "Τα Δίκαια του Ανθρώπου", γ. "Το Σύνταγμα της Ελληνικής Δημοκρατίας", δ. "Ο Θούριος") και το "Στρατιωτικόν Εγκόλπιον" (α. Εγχειρίδιον της Τέχνης του Πολέμου και Στρατιωτικοί Κανονισμοί κατά τον Στρατάρχην Khevenhuller, β. "Δύο Επαναστατικά Τραγούδια"). Στα έργα αυτής της περιόδου του Ρήγα έκδηλα αναδεικνύονται οι δύο θεμελιώδεις στόχοι του νεοελληνικού διαφωτισμού. Η ανάγκη για την αποκατάσταση της ελευθερίας του ελληνικού έθνους και η πνευματική του αναγέννηση με συνέπεια την εθνοκοινωνική και πολιτική του αφύπνιση.

Στον ποιητικό λόγο του Ρήγα ενσωματώνονται ταυτόχρονα η επαναστατική επικαιρότητα και η δημοτική παράδοση. Συνδέει το πνευματικό έργο με τους αγώνες για την ελευθερία και την ανεξαρτησία. Διευρύνει τον ορίζοντα της καλλιτεχνικής δημιουργίας με το όραμα της ελευθερίας. Εξυμνεί την παλληκαριά και την αξιοπρέπεια ξεπερνώντας τον πατριωτικό ενθουσιασμό και εστιάζοντας στα μεγάλα υπαρξιακά ερωτήματα. Επιλέγει τη «ζωντανή γλώσσα της εποχής του» για να επικοινωνεί με τα πλατιά λαϊκά στρώματα αποφεύγοντας γλωσσικούς εγκλωβισμούς και στερεότυπα. Ο Ρήγας ταυτίζει το περιεχόμενο των εννοιών της κοινωνικής και της πολιτικής ελευθερίας με την εθνική, επειδή πιστεύει ότι οι ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης «*ελευθερία, ισότης, αδελφότης, δικαιοσύνη*» μπορούν να ταυτιστούν με το αγαθό της εθνικής ελευθερίας. Γι' αυτό ο Ρήγας χρησιμοποιεί τις έννοιες «*ελευθερία – ισότης*» ως προμετωπίδα του κειμένου του *Θουρίου* του.

Όσον αφορά στο ιδιαίτερος σημαντικό έργο *Νέα Πολιτική Διοίκησις*, παρ' όλες τις διακριτές υποκειμενικές ατέλειες, αβλεψίες ή και καθεαυτό αδυναμίες, υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια μιας μετάφρασης, μιας «ερασιτεχνικής απόπειρας» ή και ενός απλού «συνταγματικού σχεδιαγράμματος» και τοποθετεί τον Ρήγα και στην περίπτωση αυτή στο αφετηριακό σημείο χάραξης του δικαίου πλαισίου (ή έστω

μιας παραμέτρου), πλαισίου που σταθερά πατάει στο έδαφος του δημοκρατικού πατριωτισμού, πάνω στο οποίο θεσμοθετήθηκε η νεοελληνική πολιτειακή – δικαιοκτική εκδοχή, καθιστώντας τον – ταυτόχρονα – και ως τον πρώτο, εξ όσων γνωρίζουμε, Βαλκάνιο διανοούμενο, που την επαφή του και την κοινωνία με τις ιδέες του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης επεδίωξε να τις υλοποιήσει και θεσμικά στο χώρο που κατελάμβανε η Οθωμανική Αυτοκρατορία στα τέλη του 18ου αιώνα. Στο «*Επαναστατικό Μανιφέστο*» προσδιορίζονται κυρίως οι αναφορές του στο αγαθό της εθνικής ελευθερίας των Ελλήνων, ενώ η ευρύτερη κοινωνική, πολιτική και θρησκευτική διάσταση της ελευθερίας διαπερνά όλο το επαναστατικό του έργο. Ειδικότερα, η ιστορία της κλασικής Ελλάδας, η βυζαντινή παράδοση, τα νεότερα και σύγχρονα προς αυτόν γεγονότα, και κυρίως η επαναστατική ιδεολογία της εποχής, κοινωνική, πολιτική και εθνική, καθώς και η κοινωνική επαναστατική δραστηριότητα του γαλλικού έθνους, η ζωή και η δράση των εξεχόντων Ελλήνων των παραδουνάβιων ηγεμονιών τεκμηριώνουν και μορφοποιούν το περιεχόμενο της ζητούμενης εθνικής ελευθερίας των Ελλήνων. Ο Λ. Βρανούσης σημειώνει ότι: «... η εποχή του, η παράδοση και το ιδεολογικό κλίμα, όπου έζησε ο Ρήγας, κυφορούσαν τους πόθους και τις αντιλήψεις απ' όπου αναδύθηκε το όραμα της Ελληνικής Δημοκρατίας. Τρεις κυρίως πηγές αρδεύουν το έδαφος, όπου εβλάστησε ο ευγενικός αυτός βλαστός της Ρωμιοσύνης: η κλασική δόξα των προγόνων, η βυζαντινή παράδοση και οι νεωτεριστικές ιδέες της επαναστατικής Γαλλίας...». Ο Γ. Ζώρας, επίσης προσφυώς σημειώνει ότι «*επί του Ρήγα ήσκησαν μεγάλην επίδρασιν το ένδοξον ελληνικόν παρελθόν και το κοσμογονικόν, εν Ευρώπη παρόν...*».

Αντί επιλόγου

Η πολιτική σκέψη του Ρήγα συγκροτείται σε ένα πρωτόγνωρο σύστημα αρχών και αξιών με σαφή φιλελεύθερο, πατριωτικό και δημοκρατικό προσανατολισμό. Η ελευθερία αναδεικνύεται ως προαπαιτούμενο της αγάπης προς την πατρίδα. Κύριους στόχους του αποτέλεσαν η ενδυνάμωση της εθνικής συνείδησης, η προετοιμασία της ένοπλης εξέγερσης για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού με τη σύμπραξη των υπόδουλων εθνοτήτων και τη συνδρομή του επαναστατικού γαλλικού στρατού. Ήταν πεπεισμένος ότι μέσα από αυτή την πορεία θα μπορούσε να συγκροτηθεί ένα πολυεθνικό και πολυπολιτισμικό κράτος που θα συνένωνε τους λαούς της Βαλκανικής και της Μικράς Ασίας με δημοκρατικούς θεσμούς διακυβέρνησης και ένα ενιαίο ευρύ φάσμα πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών δικαιωμάτων. Το πολυεθνικό κράτος δικαίου θα διασφάλιζε την ισότητα και ισονομία των πολιτών και την ιδιοκτησία, σε αντίθεση με τα ευρωπαϊκά ανελεύθερα καθεστώτα. Η Δημοκρατική συγκρότηση, δομή και λειτουργία του κράτους που οραματίζεται ο Ρήγας, στηρίζεται στην αρχή «*η εξουσία βασιίζεται στο λαό και ο λαός την ασκεί*» και είναι σε θέση να διασφαλίζει δικαιώματα, όπως η εργασία, η εκπαίδευση και η κοινωνική περίθαλψη. Ο Ρήγας πίστευε ακράδαντα πως μέσα από τη διάδοση της γνώσης και τη διαπαιδαγώγηση των λαών με τις πρωτοπόρες ιδέες και τις επιστημονικές γνώσεις του διαφωτισμού, μέσα από την υπενθύμιση του αρχαίου ελληνικού κόσμου και τη βυζαντινή παράδοση, μέσα από τα δημοκρατικά ιδεώδη θα ξεσηκώνονταν οι υπόδουλοι. Το όραμά του συγκροτείται σε ένα εκπαιδευτικό

σύστημα στο οποίο προτάσσονται η υποχρεωτική εκπαίδευση για όλους, η ελληνική παιδεία ως συνδεδετική πολιτιστική συνισταμένη του νέου πολυεθνικού κράτους και η χρήση της «απλής» ελληνικής γλώσσας. Τελικά, στη σκέψη του Ρήγα δημιουργικά συναιρείται ο ορθός Λόγος και η ελεύθερη έκφραση, μια συναίρεση που περιεκτικά δηλώνεται στην αρχή «Όποιος ελεύθερα συλλογάται, συλλογάται καλά»

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Dakin D., (1982), *Η ενοποίηση της Ελλάδας (1970 – 1923)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα.
2. Hampson N., (1994), *Ο διαφωτισμός. Μια αποτίμηση για τις παραδοχές, τις θέσεις και τις αξίες του*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
3. *La Révolution Française et la formation de l'idéologie révolutionnaire et républicaine chez les Roumains.* Σ. 291
http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ahrf_0003-4436_1986_num_265_1_1177
4. Mendelssohn M., (1989), «Σχετικά με το ερώτημα : Τι σημαίνει διαφωτισμός;», στο συλλογικό τόμο *Τι είναι διαφωτισμός;*, Κριτική, Αθήνα.
5. Αξελός Λ., (2012), *Ρήγας Βελεστινλής. Σταθμοί και όρια στη διαμόρφωση της εθνικής και κοινωνικής συνείδησης στην Ελλάδα*, Στοχαστής, Αθήνα.
6. Βακαλόπουλος Ε. Α., (1973), *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τόμ. Δ'. Τουρκοκρατία 1669-1812. Η οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του Γένους*, Θεσσαλονίκη.
7. Βουρνάς Τ., (1989), *Γαλλική Επανάσταση και Ελλάδα*, εκδ. Αφών Τολίδη, Αθήνα.
8. Βρανούσης Λ., (1953), *Ρήγας*, εκδ Αετός, Αθήνα
9. Δημαράς Κ.Θ., (1977), *Νεοελληνικός διαφωτισμός*, Ερμής, Αθήνα.
10. Δημαράς Κ.Θ., Σβορώνος Ν., (1995), *Η μέθοδος της Ιστορίας. Ιστοριογραφικά και Αυτοβιογραφικά Σχόλια*, εκδόσεις Άγρα, Αθήνα.
11. Διζικιρίκης Γ., (1984), *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός και το ευρωπαϊκό πνεύμα 1750-1821. Αισθητική και ιδεολογία των λογίων της Τουρκοκρατίας*, εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα
12. Κιτρομηλίδης Π., (1996), *Νεοελληνικός διαφωτισμός*, ΜΙΕΤ, Αθήνα.
13. Κονδύλης Π., (1988), *Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός, οι φιλοσοφικές ιδέες*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα.
14. Κορδάτος Γ., (1983), *Η κοινωνική σημασία της ελληνικής επανάστασης*, Επικαιρότητα, Αθήνα.
15. Κυπριανός Π., (2004), *Συγκριτική ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα
16. Λεοντσίνης Γ., (1995), *Ζητήματα Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας και Εκπαίδευσης*, Αθήνα.
17. Παπανούτσος Ευ., (1996), *Αγώνες και αγωνία για την παιδεία*, Φιλιππότης, Αθήνα
18. Ρήγα Βελεστινλή, *Άπαντα τα σωζόμενα*, τόμος Ε, επιμ. Κιτρομηλίδης Π., Αθήνα 2000, Βουλή των Ελλήνων

Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης

(ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7ο Πανελλήνιο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014

19. Σβορώνος Ν., (1994), *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα.
20. Σκιαδαρέση Μ., (1998), *Ρήγας Βελεστινλής*, Μεταίχμιο, Αθήνα.
21. Τζάνη Μ., Παμουκτζόγλου Γ., (2002), *Το Ελληνικό Εκπαιδευτικό Σύστημα. «Ταυτόν και αλλοτριομορφοδίαιτον»*, εκδόσεις ερωδιός, Θεσσαλονίκη..
22. Το *Φυσικής απάνθισμα* του Ρήγα Βελεστινλή, πρώτη απόπειρα σε «απλούν ύφος»
http://www.karaberopoulos.gr/karaberopoulos/pdf/Anatypo_11538.pdf
23. Τσουκαλάς Κ., (1977), *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830 -1922)*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα.